

MISBRUG

– i et psykoanalytisk perspektiv

I et dansk perspektiv er psykoanalyse ikke noget, vi forbinder med misbrugsbehandling. I Frankrig, derimod, har varianter af psykoanalyse stået centralt i misbrugsbehandlingen lige fra begyndelsen. Hvordan er det muligt? Hvad kan en psykoanalytisk tilgang bidrage med? René Rasmussen giver i det følgende sit svar på disse spørgsmål med en introduktion til den franske psykoanalytiker Jacques Lacan.

AF RENÉ RASMUSSEN

Når man taler om misbrug, hvad enten det drejer sig om alkohol eller narkotika, indbefatter det ofte to vidt forskellige synsvinkler. Enten betragter man misbruget som en sygdom i sig selv, dvs. at misbrugeren er en syg alkoholiker eller en syg narkoman - ofte også betegnet som 'en afhængig personlighed' - eller også betragter man det som et fænomen, der ikke kan isoleres.

Hvis vi ser på førstnævnte opfattelse, betyder den, at misbrug betragtes som en sygdom i sig selv, evt. i tillæg til - men som sådan adskilt fra - andre psykiske lidelser, der kan være i forbindelse hermed (f.eks. en psykose). Alkoholisme eller narkomani er følgelig ikke *tegn* på en sygdom, men er i sig selv en sygdom, dvs. en ufrivillig tilstand, der

kan vise sig i en såkaldt abnorm opførsel. (Det er den definition, som f.eks. *American Society of Addiction Medicine* giver dette sygdomsbe- greb). Denne opførsel er forbundet med et særligt fælles karaktertræk, der får misbrugere til at afvige fra normen, og som derved giver dem et handicap (jf. <http://www.sober-space.dk/who.htm>).

Hvis vi ser på den anden opfat- telse, der betragter misbruget som et fænomen, der ikke kan isoleres, indbefatter den, at misbruget ikke vurderes i forhold til givne normer eller spørgsmål om handicap. Det er denne synsvinkel, der vil blive præ- senteret her.

I en tid, hvor legal og lægeudskre- ven medicin (fra lykkepiller til me- tadon), der har en række ligheder med illegale stoffer, bliver mere og mere alment brugt, forekommer det

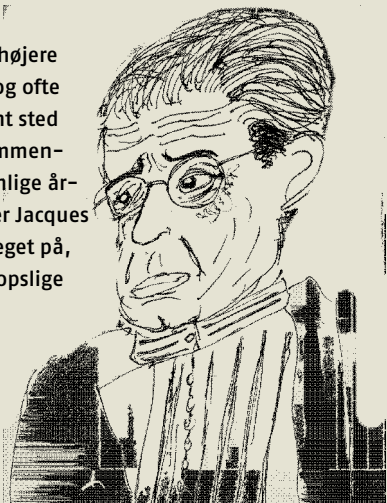
malplaceret at tale om normer. Når flere og flere tilbydes 'legale' stoffer (f.eks. anti-depressiv medicin eller Ritalin), uden at det med præcision kan anføres, hvad der adskiller dem fra illegale stoffer, er det svært, hvis ikke umuligt, at fastholde ideen om en norm. Når man derudover tager i betragtning, at f.eks. psykiatriplanen for år 2007 for hovedstadsområdet opererer med, at ca. 20 % af befolk- ningen har kontakt med psykiatrien, forekommer det tilmed umuligt at etablere en norm for dem, som skulle søge støtte i forestillingen om en sådan norm. Endvidere bør det pointeres, at en norm altid vil være et element, som en given social magt baserer sig på og legitimerer sig ud fra.

Nydelse

Endelig tager en sådan norm ikke højde for det særlige ved den per- son, der har et problem med stoffer - legale eller ej - eller alkohol. Det drejer sig ikke om en særlig sygdom, men om et problem knyttet til en person, der har en særlig relation til sproget, en særlig nydelse og et specielt forhold til sin krop. Det er nødvendigt at forstå misbrug i for- hold til en række essentielle elemen- ter, der forbinder sig på særlig vis for den enkelte. Disse elementer omfat- ter bl.a. personens særlige nydelse, driftsobjekt, forhold til det andet køn og plads i sproget.

Et centralt aspekt i denne sam- menhæng er, at den særlige nydelse, hvor paradoksalt det end lyder, som

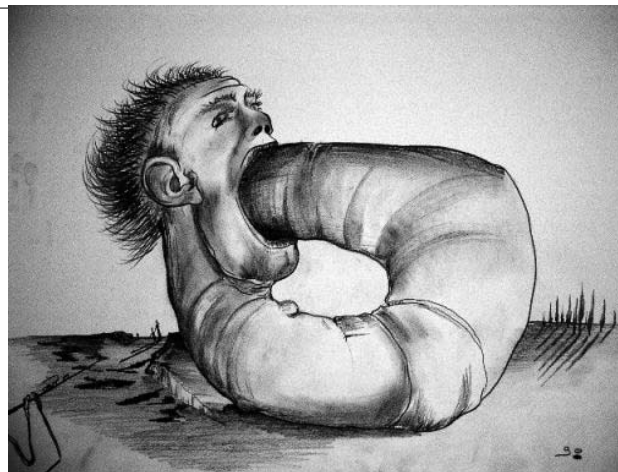
HVORFOR LACAN? Misbrug bliver i højere og højere grad opfattet som en særlig sygdomskategori, og ofte bliver misbruget tilmed lokaliseret til et bestemt sted i hjernen. Dermed tilsidesættes den sociale sammen- hæng, som misbrugere indgår i, eller de personlige år- sager til misbruget. Den franske psykoanalytiker Jacques Lacan har i modsætning til denne opfattelse peget på, hvordan misbrug hænger sammen med den kropslige nydelse og med sproget, der ikke kan adskilles fra en personlig sammenhæng. Psykoanalysen har samtidig peget på, at afvænnings, som i mange terapeutiske sammenhænge er tegnet på behandlingens succes, kun udgør et første skridt i arbejdet med misbrug RR

'Man kan ikke være forælder i misbrugets verden. Man er ikke mand eller kvinde, man er misbruger med en misbrugers mentalitet.'

'Jeg tager hjem. Jeg har det godt hjemme. Flasken er ligesom et selskab. Jeg føler mig så alene.'

*Vidnesbyrd i Olivier Thomas: Toxicomanie féminine.
Du traumatisme sexuel à l'amour de transfert, s. 91 & 170.*

er forbundet med misbruget, samtidig udgør en beskyttelse mod en anden nydelse, der vedrører kønnet og det seksuelle møde: penis, vagina, det andet køn osv. Det er specielt den franske psykoanalytiker Jacques Lacan (1901-81), der har fremhævet dette (jf. Lacan: 'Intervention à la Journée des cartels de l'AFP'). Det er således muligt at se nydelsen i misbruget som et forsvar mod en seksuel nydelse, der indbefatter det andet køn eller evt. ens eget køn.

Misbrug bør dog tillige forstås som et særligt forhold til en naturlig eller syntetisk kemisk substans, der giver personens hans/hendes vigtigste nydelse (i det følgende støtter jeg mig til C. Réquis: 'Toxicomanie et Nom-du-Père'). Men det misbrug, der er forbundet hermed, siger ikke nødvendigvis noget præcist om personen. Desuden skjuler han/hun sine symptomer med sin adfærd og sit misbrug.

Den Anden

Et andet centralt aspekt vedrører personens forhold til det, som Lacan betegner som Den Anden, der udgør en forestilling om en særligt ophøjet figur i personens liv (Gud, det andet køn, skolelæreren, den autoritære faderskikkelse e.l.): en figur, der skulle stille særlige krav og forventninger til personen. Misbruget skjuler ikke alene symptomer,

men tillige forholdet til Den Anden. Lad mig uddybe dette.

Stoffer har altid været betragtet som et middel til at bekæmpe naturens kræfter: kroppens gåder, frygten for det hinsides osv., hvilket understreger, at rammerne for Den Anden altid har været nærværende. Gud skulle herske i det hinsides, kroppen bestemmes af kræfter, som vi ikke kan beherske osv. Misbrug er en måde, hvorpå personen beskytter sig selv i forhold til Den Anden, som tilfældet også er det for andre former for beskyttelse: anoreksi, bulimi, ludomani eller vores samtidens epidemier af stress og depressioner (stress og depressioner er måske nogle af de tydeligste reaktioner på Den Andens magt: arbejdsmarkedets Andens magt).

Den lyst, der er indbefattet i misbruget, synes umiddelbart at udgøre et asyl, som Freud bemærker i *Kulturens ubehag*, men problemet er så at sige, at der før eller senere bliver for meget af den. Den umiddelbare lyst bliver til en stærk nydelse, der er iblandet smerte, abstinenser, angst, hallucinationer osv. Alligevel drejer det sig, som Lacan formulerede det, om at finde en nydelse, der undgår kønsproblematikken. Det er et forsøg på at finde en løsning på nydelsens område, der ikke indbefatter det seksuelle problem eller møde, dvs. forholdet til Den Andens køn.

Det autoerotiske aspekt

Misbrug udgør i den henseende en afvisning af eller en bemærkelsesværdig 'løsning' på den seksuelle forskel. I stedet for at søge at danne par med det andet (eller sit eget) køn, finder personen en erstatning i stoffer eller alkohol, der åbner for en kropslig nydelse, som ikke er underkastet den seksuelle forskel. Det er essentielt en autoerotisk nydelse, der muliggør en tilbagetrækning fra Den Andens køn, selvom det i praksis skulle indbefatte et samvær med det andet køn, da et sådant samvær grundlæggende forudsætter indtagelsen af stoffer. O. Thomas fortæller således om en kvindelig klient, der ikke har nogen seksualitet, hvis ikke både hun og partneren er dopet (jf. Thomas, op. cit., s. 97).

Det autoerotiske aspekt adskiller desuden denne nydelsesform fra andre mere begrænsede former for brug af stoffer eller alkohol. Misbrugerens liv tjener en gentagen nydelse, der ikke levner plads til noget andet. Dens funktion er at frakoble personen fra verden, så han/hun kan lukke sig inde i sig selv med sit objekt (stof, alkohol), der organiserer hele hans/hendes liv. Så længe objektet virker, har det en beroligende eller forglemmende karakter. Objektet udgør et mindre onde sammenlignet med et onde, der er svært at tale om (incest, vold, angst, selvmord,

seksualitet osv.). Dette forklarer også, hvorfor misbrugeren basalt set reduceres til en 'ren' krop, der er underlagt den autoerotiske nydelse.

Desuden åbner dette objekt for en vis form for handlen, der underminerer personens plads i sproget og spørgsmålet om ansvar i forhold forbruget. Sproget er reduceret til et minimum, der ofte har en rituel form, og ansvaret tilsidesættes i jagten på den tilfredsstillende, der stammer fra objektet. Sidstnævnte indgår i en form for tvangsmæssig gentagelse, hvilket understreger, at det drejer sig om en umiddelbar driftstilfredsstillende. Misbrugers liv består således i jagten på næste dosis samt i gentagelsens dynamik, hvis mål er at skaffe umiddelbar driftstilfredsstillende.

Det psykoanalytiske arbejde

Alle dette medfører, at en psykoanalytisk behandling er ekstrem vanskelig. I de første indledende samtaler har analytikeren ofte indtrykket af at møde en person, der ikke har en historie. Personens liv

er udelukkende bestemt af misbrugers grusomme rytme, de fortrukne stoffer eller problemer med loven. Sproget er desuden reduceret til gentagelige ritualer. Analytikeren kan således risikere at skulle lytte til en vag historie om personens forhold til objektet og det, der omgiver objektet, indtil et øjeblik, hvor sproget bliver mere levende og mindre ritualiseret. Dette er imidlertid ofte den eneste mulighed, der er for at åbne for personens forhold til kroppens nydelsesformer. Samtaler med en analytiker kan imidlertid føre til, at personen orienterer sig i forhold til Den Andens køn, som personen har forsøgt at undgå i sin afhængig af stoffer. Hermed ændrer personen også sin nydelse via talen.

For mange psykoterapier eller andre behandlingsformer betragtes forbrugets ophør generelt som et tegn på en terapeutisk succes, men psykoanalysens erfaring understreger, at dette ophør kan indtræffe, uden at de ubevidste årsager, der understøtter misbruget, er blevet modificeret. At arbejde med disse

årsager kræver en udvikling af en viden herom - af den viden, som klienten har.

Det analytiske arbejde

Stoffer eller alkohol udgør ikke symptomer for psykoanalysen. For psykoanalysen er et symptom noget, der stammer fra en beklagelse i forhold til en lidelse eller en gåde, der skal løses. Når f.eks. en person beklager sig over sin manglende seksuelle lyst og stiller spørgsmål om, hvorfor det forholder sig sådan, udgør det et symptom. Dette er ikke tilfældet med stoffer, eftersom de gør det muligt for personen at lukke sig inde i sig selv, hvilket forklarer symptomets fravær hos misbrugeren. Der er ingen spørgsmål eller beklagelse i dette personlige vakuum, der derimod kan betragtes som en særlig respons på forholdet til Den Anden. Det analytiske arbejde består derfor i at åbne for, at personen kan distancere sig til stofobjektet, der hidtil har hindret enhver viden i at dukke op. Der kan dermed dukke en viden op, der arbejder med og anerkender det, der forårsager misbruget, og som kan åbenbare den særlige sandhed, der er forbundet hermed.

Det sproglige arbejde

Derfor fordrer et arbejde med misbruget en sproglig behandling, der også kan forstås som en bevægelse fra 'handlen' til 'talen', f.eks. fra at tage stoffer til at tale om at tage dem. I stedet for at håndtere eller overgive sig til objektet, driftens objekt, må personen begynde at tale om det og indplacere sig i sproget.

Hvilket perspektiv giver det for en behandling sammenlignet med en person, der ikke har et egentligt misbrug? En såkaldt traditionel psykoanalytisk behandling begynder, når en person henvender til en analytiker, der formodes at vide, hvordan symptomet skal forstås, hvordan forholdet til seksualiteten skal ændres osv., dvs. en analytiker, der

RENÉ RASMUSSEN
PSYKOANALYTIKER, PH.D., UNDERVISER
I PSYKOLOGI PÅ KOFOEDS SKOLE, EKSTERN
LEKTOR PÅ INST. FOR NORDISKE STUDIER OG
SPROGVIDENSKAB, KU

placeres som Den Anden, der formodes at vide. Analytikeren er naturligvis ikke En Anden og ønsker ikke at opretholde denne position, men dens eksistens åbner alligevel for et arbejde med personens forhold til den Anden (som psykoanalytikeren så at sige legemliggør for en tid). Misbrugeren har derimod udelukket dimensionen med Den Anden og sproget.

Den 'traditionelle' klient er mere eller mindre adskilt fra sit driftsobjekt (afføringen, cigaretten e.l.), for så vidt som han/hun taler i og placerer sig i en given sproglig sammenhæng i behandlingen. Når personen taler, er objektet på afstand. Således har den traditionelle klient allerede en overføring til Den Anden, og denne overføring indbefatter diverse ideer om samt kærlighed eller had til Den Anden (analytikeren). Personen er placeret i en særlig sproglig sammenhæng, der indbefatter en overføring, der rummer muligheder for forandringer, mens misbrugeren undviger ethvert muligt møde med Den Anden.

Den traditionelle klient er altså allerede placeret i en sproglig sammenhæng, der er fraværende hos misbrugeren. Formålet med en behandling med sidstnævnte er således at åbne op for en indplacering i en sproglig sammenhæng, der kan hjælpe med en adskillelse fra dennes særlige driftsobjekt, fra f.eks. stofferne. Eller som i personens liv kan indlede en orientering, der kan forsvare ham/hende mod den ubegrænsede nydelse, som stoffer eller alkoholen åbner for. Den viden, som personen har om sin nydelse, kan i sammenhæng hermed åbne for arbejdet med årsagen til misbruget, den kropslige årsag, og nydelsen knyttet hertil. En viden kan fortælle os om denne årsag, men en forandring af årsagen fordrer vejen over objektet, dvs. over den måde, som stoffer fungerer på i forhold til driften hos personen. Behandlingen foregår derfor i sproget, men er ikke

kun et arbejde med sproget. Den er i lige så høj grad et arbejde med forholdet til kroppen og objektet uden for sproget. Forudsætningen for en behandling er dog både, at personen finder fodfæste i denne sproglige sammenhæng og en radikal adskillelse fra objektet.

Krop og sprog

Hvor mange andre terapier eller behandlingsformer ser en succes i adskillelsen fra objektet, dvs. afvæntningen, mener psykoanalysen ikke, at en sådan adskillelse i sig selv garanterer for et arbejde med årsagen til misbruget. Derimod er det nødvendigt, at der arbejdes videre med personens plads i sproget og den viden, som denne har om sit misbrug. Hvor mange andre terapier eller behandlingsformer øjner en succes i adskillelsen fra objektet, ser psykoanalysen kun en begyndelse, der går via sprogets videre udarbejdelse og en mulig forandring af den kropslige årsag.

LITTERATUR

- Freud, S.: Kulturens ubehag. Hans Reitzels forlag. København. 1984.
Lacan, J.: Intervention à la Journée des cartels de l'EFP : Lettre de l'EFP, n°18. 1975.
Soberspace: <http://www.soberspace.dk/who.htm>
Réquis, C.: 'Toxicomanie et Nom-du-Père' : Scilicet du Nom du Père. CD. Rome 13/7-16/7-06.
Thomas, O.: Toxicomanie féminine. Du traumatisme sexuel à l'amour de transfert. Érès. 2006.

NOTE

Det er desværre ikke muligt her at behandle forskelle mellem de to køn i forhold til misbrug, men Olivier Thomas angiver i Toxicomanie féminine nogle perspektivrige retningslinjer herfor: 'Hvis drengens misbrug ofte følges af et forløb af lovbrud, følges pigens af homoseksuel praksis, prostitution, gentaget uønsket graviditet og parforhold, hvor heroinen er et uudværligt element for det seksuelle møde'. (Thomas, op. s. 84).

HVORFOR DURKHEIM? Émile Durkheim er den originale afvigelsesociolog. Blandt hans mange fremragende ideer tæller blandt andet 'Syndebukteorien', der beskriver, hvordan samfundets opretholdelse og videreførelse sikres gennem stempling af afvigere frem for egentlig problemknusning. Hundrede år efter udgivelsen formår hans tanker stadig at inspirere fantasien såvel som at skærpe det analytiske blik med overraskende og givtige vinkler. *KM*